



ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

УДК 336:330

Гордієнко Л. А.¹

СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ДОКТРИНИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

З'ясовано сутність доктрини фінансової політики. Досліджено генеалогію формування фінансової доктрини в Україні. Обґрунтовано основні складові фінансової доктрини соціального спрямування в Україні. Сформульовано принципи формування доктрини фінансової політики.

Ключові слова: доктрина, фінансова політика, політична воля, реальна економіка, соціальна складова.

ВСТУП

Забезпечення сталого економічного розвитку має базуватись на міцній фінансовій системі, яка повинна забезпечувати необхідними фінансовими ресурсами галузі економіки. Беручи до уваги нестабільний політичний, економічний, соціальний стан, який нині обумовлюється військовими діями на Сході України та внутрішніми проблемами, фінансова система із великими труднощами забезпечує мінімальні потреби як економіки, так і населення України. Однією із проблем нинішньої фінансової системи є відсутність чітко визначених векторів розвитку як у внутрішньому, так і у зовнішньому середовищі.

Протягом усіх років незалежності здійснювались спроби реформування фінансової системи, проте вагомих результатів досягнуто не було. За останні роки активізувалися зусилля щодо підвищення ефективності функціонування фінансової системи, зокрема її складової – фінансової політики. Так, Кабінетом Міністрів України 3 вересня 2012 р. було видано Розпорядження № 633 «Про схвалення Концепції розвитку системи управління державними фінансами», де було передбачено напрями, важелі, ресурси, терміни удосконалення функціонування державних фінансів, зокрема і фінансової політики [1].

Проте практичної реалізації ця Концепція не отримала, більшість її положень до середини 2015 р. так і залишились «на папері».

Важливою складовою фінансової політики держави є формування, власне, її доктрини, яка визначає сутність цієї політики та формує її теоретичну основу. Проте і нині значної уваги формуванню

¹ Рецензент – д. е. н., професор Петкова Л. О.



доктрини фінансової політики не приділяють, про що висловився В. Дем'янишин: «На рівні держави органи влади та управління ні про фінансову, ні про бюджетну доктрину навіть не згадують» [2, с. 35].

Отже, проблема формування доктрини фінансової політики, зокрема у соціальному аспекті, є актуальним завданням державного значення.

За останні десятиліття у міжнародному економічному просторі економічні процеси все більше соціалізуються, тому наукова увага дослідників концентрується не на суто економічних проблемах розвитку, а на інфраструктурних аспектах, зокрема людському капіталі, інституціональних чинниках, політично-військових взаємовідносинах, соціальних складових, забезпечення технологій. У цьому контексті роль соціальних аспектів доктрини фінансової політики в сучасних реаліях України є актуальною, проте малодослідженою, про що зауважує В. Дем'янишин: «Однак поза увагою залишилась така важлива складова наукових знань, як фінансова (у її складі бюджетна) доктрина, хоча цей елемент використовують інші науковці, і він знаходить практичне застосування у різних сферах діяльності держави, внаслідок чого фінансова наука і практика зазнає великих втрат. Акцентуючи увагу на фінансовій та бюджетній теоріях, концепціях ніхто із вітчизняних учених не зупинився на моделі фінансової чи бюджетної доктрини, її обґрунтуванні як важливого елементу фінансової науки» [2, с. 34–35].

Отже, саме соціальні проблеми фінансової політики вітчизняними науковцями досліджені вибірково, хоча цими проблемами займались В. Геєць, Е. Лібанова, В. Федосов, Ю. Пасічник, О. Новікова, О. Кириленко та інші. Окремі напрями вирішення цієї проблеми віднайшли вирішення у монографії В. Дем'янишина «Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України», де зокрема значну увагу приділено сфері соціально-культурних послуг і домогосподарствам [3].

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є з'ясування суті доктрини фінансової політики, зокрема її соціального аспекту та формування основ цієї доктрини у сучасних реаліях України. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: дослідити генезу фінансової доктрини України; проаналізувати основні проблеми сучасної фінансової політики; запропонувати основи фінансової доктрини України соціального змісту.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Оскільки у даному дослідженні використовується термін «доктрина», з'ясуємо його значення. Відповідно до сучасного тлумачного словника української мови, доктрина [лат. doktrina] –



наукова або філософська теорія, політична істина, керівний теоретичний або політичний принцип [4, с. 258]. В економічній науці доктрину розглядають як «... сукупність принципів, положень, ідей, покладених в основу економічної теорії [5, с. 170]. Принагідно зазначимо, що формування фінансової доктрини соціального спрямування здійснюватиметься за таким алгоритмом (рис. 1):



Рис. 1. Алгоритм формування фінансової доктрини

Джерело: узагальнено автором за [4, 5]

Обґрунтуємо ці етапи у визначеній послідовності.

1. З'ясування генези.

Українська фінансова наука протягом періодів її становлення та розвитку мала значні досягнення, запропонувавши світовій спільноті видатних учених із їхніми працями, зокрема І. Янжула, Г. Тіктіна, М. Бунге, М. Яснопольського, М. Мітіліно та інших. Проте, як зазначають В. Федосов та П. Юхименко, більшість їхніх праць, піонерних у дослідженні цілого ряду проблем фінансової науки, забуті нащадками, їх не знають та не вивчають, а авторів не шанують і нині. Сучасним дослідникам не варто забувати: хоч би яким новим не був напрям наукового дослідження, воно завжди історичне. На жаль, цей концептуально-історичний аспект стосовно багатьох піонерних наукових здобутків наших попередників різного періоду не береться до уваги через їхнє незнання, водночас безмірно цитуються твори зарубіжних дослідників. Це сприяє сходженню останніх на економічний Олімп, у т. ч. за рахунок здобутків вітчизняних економістів-фінансистів.

Отже, фактично мова йде про необхідність відродження несправедливо забутого, чим може і повинен пишатися український народ. Ідеться про фінансову науку нашої країни, яка у своєму



непростому розвитку пройшла складний і тернистий шлях із перемогами, поразками та зламаними людськими долями. Шлях від генези, зародження як науки до ренесансу та світового визнання наприкінці XIX – на початку XX ст., занепаду і руїни в часи більшовизму і поступового важкого відродження, що триває й досі, в умовах незалежної України. Етап відродження потребує певного часу: легко втратити, загубити, але важко відновити, створити нове, зробити крок уперед [6, с. 29].

2. Обґрунтування теоретичних засад.

Необхідно зазначити, що ще десятиліття тому соціальна складова у структурі фінансової системи майже не досліджувалась, про що свідчать погляди вітчизняних учених. Так, Л. Пилипенко подає таке тлумачення фінансової політики як складової економічної політики: «Фінансова політика – це складова економічної політики держави, сукупність її заходів щодо управління фінансами та їх використання для здійснення своїх функцій та завдань» [7, с. 18].

У фінансовому словнику подано таке тлумачення фінансової політики держави: «До фінансової політики держави належить система заходів (законів, адміністративних рішень) у сфері фінансів з метою цілеспрямованого впливу держави на розвиток фінансово-кредитної системи та національної економіки» [8, с. 357].

Автори монографії «Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету» Ф. Ярошенко, Т. Ефіменко, В. Андрущенко та ін. фінансову політику визначають як «управління суб'єктами господарської діяльності фінансовими операціями з метою досягнення визначених результатів» [9, с. 16]. А при обґрунтуванні складових державної фінансової політики виокремлюють бюджетну, податкову, грошово-кредитну, інвестиційну, цінову політики, але не подають соціальної [9, с. 19]. Отже, майже після десяти років незалежності України будь-якого значення соціальній складовій у структурі фінансової політики не приділялось.

Проте глобалізаційні виклики, наслідки світової фінансової кризи 2007–2009 рр., європейський вектор розвитку України зумовлюють доповнення фінансової політики соціальним аспектом, про що доволі аргументовано висловився В. Дем'янишин: «Формування сучасної фінансової доктрини трансформаційного руху країни передбачає всебічне вивчення не тільки світової, а й вітчизняної фінансової теорії та практики, їхніх особливостей у процесі суспільного розвитку [2].

3. Формування принципів.

Однією із важливих складових будь-якої теоретичної конструкції – теорії, концепції і, безумовно, доктрини є принципи. Згідно із сучасним тлумачним словником української мови, принцип [лат. *principium* – основа, начало]: 1) те, що лежить в основі певної теорії, вчення, науки, світогляду, першооснова; 2) внутрішні переконання



людини, практичні, моральні та теоретичні засади, якими вона керується в житті й діяльності; 3) особливість, покладена в основу створення або діяльності чого-небудь [4, с. 728]. Без аргументованих принципів будь-які теоретичні конструкції є «мертвими», а практична діяльність індивіда – недостатньо результативною.

Суспільний розвиток України за останні 25 років відбувався без науково обґрунтованих принципів власного суспільного розвитку. Так, невизначеність із вектором зовнішньополітичного напрямку, орієнтація лише на Росію призвела до значних економічних, соціальних, людських і фінансових втрат. Недотримання інноваційного підходу в промисловому розвитку призвело до зникнення колись конкурентоспроможних на європейському і світовому ринках виробництв – радіотехнічного, фотоприладного, а також легкої, телевізійної, машинобудівної промисловостей. Ігнорування ідеологічних підходів щодо населення призвело до того, що в Криму, окремих регіонах Донбасу групи населення більше сприймали російські пропагандистські кліше, ніж українські традиції, звичаї тощо.

Отже, без чітко обґрунтованих принципів сформувавши доктрину фінансової політики соціального змісту неможливо. Виходячи із такого методологічного підходу, запропоновано такі принципи (табл. 1).

Таблиця 1

Принципи доктрини фінансової політики

Принципи	Сутність
1	2
Міжнародної орієнтації	Цей принцип лише задекларований у відповідних офіційних документах, проте, щоб стати членом ЄС, вступити в НАТО, потрібна реалізація реформ у даному напрямі, що до цього часу практично не відбувається.
Гармонійності	Гармонійність є основою функціонування всіх суспільних систем. Саме цей принцип є основним у розвитку економічно розвинених країн Європи. Внутрішні політичні чвари, корупція, невпевненість у завтрашньому дні значної частини населення України не сприяють гармонізації суспільних відносин.
Емерджентність	Передбачає появу нового на базі попереднього. Цей основний принцип розвитку систем, зокрема і соціально-економічних, майже не використовується протягом періоду незалежності України. Намагання органів влади будувати нову економіку, нові суспільні відносини шляхом ігнорування позитивного попереднього досвіду призвели до того, що зруйновано старе, а нового не побудовано. Як наслідок, припинили функціонування багато промислових підприємств, а взамін практично не побудовано нових; відійшла у минуле комуністична ідеологія, а нової не запропоновано; перейменували назви вулиць, які відображали попередню історію, а дійсно нових патріотичних традицій не запропоновано; відмінено багато соціальних пільг, а рівень життя населення для його значної частини суттєво не поліпшився. Проте реалізація цього принципу у країнах наших сусідів обумовила забезпечення рівня життя значно вищого, ніж в Україні.



Продовження табл. 1

1	2
Контрольованість	Цей принцип є одним із класичних в теорії управління. Саме контроль за діяльністю органів влади, особистим життям публічних осіб, діяльністю корпорацій, судочинством є звичною практикою в зарубіжних країнах. В Україні навпаки – протягом періоду незалежності формувались закони, традиції, напрями суспільного життя, спрямовані на непідконтрольність органів влади громадськості. Янукович та його оточення, згідно з оцінками вітчизняних фахівців фінансових органів, загалом за декілька років перебування при владі привласнили із державних фондів близько 120 млрд дол. США, чому немає аналогів у світі. Отже, необхідно запроваджувати цей принцип у всіх сферах суспільної діяльності, зокрема у фінансовій системі.
Компетентності	У біологічних системах, якою є суспільна система України, роль живої істоти (індивіда – правителя держави, високопосадовців, фахівців установ тощо) є визначальною. Саме професійність забезпечує успіх у функціонуванні держави, регіону, закладу, установи тощо. В історії роль визначних лідерів у суспільному розвитку є загально визнаною. У свій час Й. Сталін висловився, що кадри вирішують все. Проте є здогадки, що він просто перефразував відоме висловлювання Гая Юлія Цезаря (100 р. до н. е. – 44 р. до н. е.) біля річки Рубікон в 49 р. до н. е.: «Варто перейти цей місток, і все буде вирішувати зброя». В сучасних реаліях у менеджменті професійність вважають запорукою успіху будь-якої справи. Непрофесійне вирішення питань у всіх напрямках суспільного розвитку України – політичному, демократичному, економічному, соціальному – зумовило низький рівень суспільного розвитку України у порівнянні із нашими географічними країнами-сусідами.

Джерело: власна розробка

Обґрунтовані чотири принципи формування фінансової доктрини є визначальними, тому що їхня практична реалізація, безумовно, дозволить забезпечити значно вищий рівень функціонування не лише фінансової системи, але й усієї суспільної системи України.

4. Розробка структури.

Як будь-яка теоретична конструкція, доктрина фінансової політики повинна мати власну структуру. Складові цієї конструкції подані на рис. 2.

Згідно із системним підходом, який є найбільш значимим при виконанні дослідження складних економіко-соціальних систем, чим нижчий рівень елементу у конкретній підсистемі, тим менша його автономія. Відповідно до такого підходу обсяги власних ресурсів у фінансовій системі є недостатніми для вирішення її завдань. Підтвердженням тому є перманентні щорічні бюджетні дефіцити обсягом 40–60 млрд грн за останні роки.

Базуючись на власному та зарубіжному досвіді формування доктрин, використовуючи доробок учених, застосовуючи обґрунтовані



принципи, розроблено відповідні положення, на яких має формуватись ця доктрина.

1. Врахування векторів суспільного, зокрема соціального розвитку світової спільноти. Використання цього положення має визначити конкретні напрями розвитку фінансової системи у складі інших реформ.



Рис. 2. Складові доктрини фінансової політики

Джерело: власна розробка

2. Забезпечення функціонування державних структур із дотриманням професійних, дисциплінарних, етичних, комунікативних вимог. Нині функціонування структур органів державної влади, місцевого самоврядування, бюджетних організацій є неефективним, бюрократичним, у багатьох ситуаціях корумпованих. Розпочаті у 2015 р. реформи суспільної системи повинні сприяти цьому. Певна робота у структурах прокуратури, суддівства, поліції вже розпочалась. Проте основу функціонування держави складають такі органи, які причетні до управління і регулювання виробничими процесами у



реальній економіці. Можна лише висловити сподівання, що конкретні зрушення розпочнуться і в інших міністерствах та відомствах.

3. Розробка та реалізація дієвих стратегій розвитку галузей економіки, інфраструктурних секторів, конкретних програм розвитку виробництва. Функція планування (прогнозування) розвитку є однією з основних для забезпечення сталого розвитку країни. Варто зазначити, що протягом двадцятип'ятирічного періоду незалежності України науковцями було розроблено і запропоновано до реалізації декілька стратегій розвитку України, десятки концепцій та програм щодо галузей економіки й окремих виробництв, проте їхній рівень реалізації виявився надзвичайно низьким. Основними причинами ігнорування цих проектів були перманентні зміни урядів, міністрів, керівників великих підприємств. Далась взнаки також відсутність, як зараз висловлюються, політичної волі. Проте є ще одне пояснення такій ситуації – відсутність реальної відповідальності за реалізацію цих проектів. Протягом всього періоду незалежності можна пригадати лише декілька випадків, коли керівник, який займав велику державну посаду, допустивши значні недоліки у роботі, самостійно подав у відставку, хоча в західних країнах це є нормою.

4. Формування механізму контролю за витрачанням коштів фінансової системи, зокрема бюджетних. Виробництво товарів та послуг, що формують ВВП будь-якої країни, має бути під контролем органів влади, громадських організацій, засобів масової інформації тощо. Нерозвиненість механізмів контролю спричиняє несправедливий розподіл суспільного багатства. Як результат, у 2015 р., згідно з офіційними статистичними даними, близько чверті населення України перебуває на межі бідності. Це один із найвищих показників у Європі. Водночас близько 1% населення привласнює майже дві третини всього суспільного доходу. Також у цьому питанні неможливо обійти увагою рівень корупції в Україні, який є одним із найвищих в Європі. Отже, формування механізмів фінансового контролю є одним із найактуальніших завдань суспільного розвитку.

5. Актуалізація соціальної складової фінансової політики. Є беззаперечним той аргумент, що в державі все має бути спрямоване на підвищення добробуту людей. Саме рівень добробуту є визначальним чинником при виборі конкретних політичних партій чи конкретного кандидата на чергових виборах в органи державної влади. Але якщо така практика у зарубіжних країнах є звичною і якщо протягом відведеної каденції обрані представники не виправдали надій електорату, то, як правило, на наступних виборах вони практично не мають шансів бути знову обраними, натомість в Україні склалась практика рекламних обіцянок. Якщо об'єднати всі обіцянки претендентів на виборні посади, які отримали бажане «крісло», то Україна повинна вже давно бути найпроцвітаючою країною в світі.



Тому актуалізація соціальної складової у фінансовій політиці є на часі, проте соціальний розвиток має базуватись на відповідній реальній економічній базі.

5. Забезпеченість реалізації. Саме завершальна складова є найбільш проблемною у реалізації будь-якого суспільного проекту в Україні, тому для цього необхідні зусилля науковців, прогресивних громадських лідерів, керівників державних органів влади, відповідних фахівців.

ВИСНОВКИ

Виконане дослідження щодо формування соціальних аспектів доктрини фінансової політики дозволяє зробити такі висновки.

1. Ресурси фінансової системи є недостатніми для забезпечення динамічного суспільного розвитку, тому необхідно сприяти розвитку реального сектору економіки.

2. Формування доктрини фінансової політики соціального спрямування має базуватись на обґрунтованих методологічних положеннях, які включають врахування факторів суспільного розвитку, принципи, ресурси, та ґрунтуватись на реалізації «політичної волі».

3. Основою формування цієї доктрини повинно бути обґрунтоване наукове забезпечення.

Беручи до уваги значну актуальність цієї тематики для суспільного розвитку України, є доцільність у продовженні наукових досліджень у цьому напрямі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про схвалення Концепції розвитку системи управління державними фінансами : розпорядження Кабінету Міністрів України від 3 вересня 2012 р. № 633р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/>.
2. Дем'янишин В. Актуальні проблеми формування і реалізації бюджетної доктрини України / В. Дем'янишин // Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в постстабілізаційний період : матеріали наукової конференції професорсько-викладацького складу ТНЕУ, 16 квітня 2008 р. – Тернопіль, 2008. – 168 с.
3. Фінансова політика інвестиційно-інноваційного розвитку України : монографія / за ред. В. Г. Дем'янишина. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 454 с.
4. Сучасний тлумачний словник української мови: 100 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. – Харків : Школа, 2009. – 1008 с.
5. Економічний енциклопедичний словник : у 2-х т. Т. 1 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій ; за заг. ред. С. В. Мочерного. – Львів : Світ, 2005. – 616 с.
6. Федосов В. М. Українська фінансова наука: генеза, еволюція, ренесанс / В. М. Федосов, П. І. Юхименко // Фінанси України. – 2012. – № 3. – С. 3–30.
7. Пилипенко Л. П. Про вдосконалення фінансової системи України / Л. П. Пилипенко, В. В. Шокун // Фінанси України. – 1997. – № 6. – С. 18.
8. Загородній А. Г. Фінансово-кредитний словник / А. Г. Загородній. – 3-тє видання, виправлене та доповнене. – К. : Знання, КОО, 2000. – 587 с.
9. Державна фінансова політика та прогнозування доходів бюджету України / М. Я. Азаров, Ф. О. Ярошенко, Т. І. Ефименко та ін. – К. : НДФІ, 2004. – 712 с.

Дата надходження до редакції – 29.09.2015 р.